

# Jóléti rendszerváltás vagy politikai csapda?

## Az állampolgári alapfizetés víziójáról

VISSZHANG - LVIII. évfolyam, 5. szám, 2014. január 31.

Alig pár hete idéztem Vonnegut negatív utópiáját (*Gépzongora*, *ÉS*, 2013/50., dec. 13.), amelynek világában a gépek már végleg a hagyományos munkaerő helyébe léptek, s ellátnak minden, emberi kreativitást nem igénylő feladatot. A gépeket tervező és irányító *mérnökök és szakértők* kasztjából kiszorultak egyetlen esélye a *közmunka*: a gépekénél szégyenletesen alacsonyabb teljesítménnyel, csakánnyal-lapáttal kápirgálhatják a közutak kátyúit.

Élhetnének akár *állampolgári alapfizetésből* is. Hiszen a közmunka inkább a *feleslegesség érzése* csillapításának eszköze; a perifériára szorultakról gondoskodó államnak amúgy édes mindegy, hogy látszatomunkáért fizet, vagy segélyt folyósít. Az utóbbi alkalmasint kevesebbe is kerül. Már ha telik rá. A közmunkásbérek és segélyek fedezetét a *Gépzongora* világában a gépek és a gépeket kezelő kaszt eszeveszett teljesítménye termeli meg. Fölös termelés és égető hiány nincs: az okos elit és még okosabb gépei pontosan terveznek. Vonnegut – aki akkor s később sem tagadta *balos* rokonszenveit – a '40-es évek végén nem tudhatta, hogy a *hiány* (amint azt Kornai János negyven évvel később oly pontosan kifejtette<sup>1</sup>) a tervgazdálkodás immanens lényege. (Valamit azért sejthetett: az elitből kiszorultak lepusztult városrésze erősen emlékeztet a *létező szocializmus* városaira.)

A probléma nagyon is valós: a szabadversenynek ez idő szerint és a belátható jövőben nincs alternatívája (éppen most húzza ki a középkori nyomorból Ázsiát), ám mi lesz azokkal, akik – ezért vagy azért – kiszorulnak a versenyből? Honfitársaink közel ötöde (a Föld lakóinak harmada-negyede) szorult perifériára. Számukat csökkentheti a gazdaság fejlődése, s vele kölcsönhatásban az emberi tudás és a gépi intelligencia robbanásával versenyt futó oktatás (már ahol felveszi a versenyt; Hoffmann államtitkár asszony iskolái mintha a kihívást se ismernék fel), ám csak néhány százalékkal. Hiszen a technológiai fejlődés megállíthatatlan, s lassan kiszorít a munka világából mindenkit, aki nem képes/alkalmas/felkészült arra, hogy gépeink teljesítményéhez valamit hozzátegyen.

Azon töprengve, hogy még érvényesek-e a tőke és munka viszonyáról kialakított XIX. századi fogalmaink (erről szólt az *én Gépzongorám*), magam arra jutottam, hogy a problémára egyelőre nem született se jobb-, se baloldali; se liberális, se konzervatív; se szolidaritás-, se szabadságelvű válasz.

Tévedhettem. Pár napon belül a „LÉT”-csoport szakértői közreadták dolgozatukat az állampolgári jogon folyósított alapfizetésről.<sup>2</sup>

A LÉT koncepciója nem igazán új. A (nem kimondottan baloldali) brit képviselőnő, Juliet Rhys-Williams (a parlament liberális, majd konzervatív tagja, a brit birodalom lovagja, a BBC kormányzója stb., stb.) *negatív jövedelemadóról* szóló gondolatát – most tessék megkapaszkodni, a gondoskodó államban hívó barátaim – a neoliberais gazdaságpolitika atyja, Milton Friedman dolgozta ki. A progresszív adóztatás olyan modelljét, amelyben a megélhetési minimum alatti jövedelemmel rendelkező polgárok nem fizetik, hanem kapják az adót. Javaslatát Friedman a '60-as években valamennyi állampolgárt megillető és minden más szociális juttatást helyettesítő készpénztranszferré egyszerűsítette, amely azonban adóalapot képez, így a magasabb jövedelműek adóként visszafizetik. Ami szinte szó szerint a LÉT javaslata.

Lady Rhys-Williams és Prof. Friedman negatív jövedelemadóóját nem vezették be sem Nagy-Britanniában, sem az Egyesült Államokban, sem sehol. Legfontosabb ellenérv a konfliktusos motiváció. Az amerikai kormány tisztviselői és a kongresszus tagjai vélhetően nem merték azt mondani, ami először eszükbe jutott (mármint, hogy a feltétel nélküli jövedelem semmittevésre ösztönözné a feketék és mindenféle más nációnál alsóbb rétegeit), inkább a gazdaságföldrajzi feltételek eltéréseire hivatkoztak. Ami egy városi család megélhetési minimuma, az vidéken már tisztességes jövedelemnek számít, s így a mezőgazdasági lakosságot (nem a birtokos farmereket, hanem munkásaikat) ösztönözné semmittevésre. Ezt figyelembe véve az amerikai kongresszus, Friedman javaslatával szemben, az „earned income tax credit” (megkeresett jövedelemmel szembeni adójóváírás) programot hagyta jóvá, amelynek kedvezményezettjei az alacsony jövedelmű, főként többgyerekes személyek és családok. Az adójóváírás ennek alapján is meghaladhatja a fizetendő adó összegét, a program azonban csak az adófizetők (munkavállalókra és jövedelmet bevalló önfoglalkoztatottakra, mikrovállalkozókra) terjed ki, így nem kezeli a tartósan munkanélkülieket, a perifériára szorultak problémáját.

Egy-két, gazdagságához képest alacsony népességű olajállamot kivéve (Kuvait megengedheti magának, amíg telik olajkészlete licenc-díjaiból) senki sem ad alapjuttatást polgárainak. A sajtóban felbukkanó hivatkozás a dél-afrikai vagy a brazil „példára” *kamu*. Bár a dél-afrikaiak vagy harmada valóban kap valamiféle állami segítyt, kétlem, hogy akár a legelesettebb honfitársunk cserélne egy dél-afrikai szegénnyel. Ahogy Brazília szegényeivel, a favallák vagy a még nyomorúságosabb falvak lakóival sem (amely Brazíliában, mellesleg, a szegény családok állami támogatása, a híres *Bolsa Família*, lényegében megfelel a családi pótlék ismerős intézményének).

A probléma tehát valós. Honfitársaink növekvő hányada tartósan munkanélküli vagy munka mellett is szegény. Szociális-jóléti rendszereink hatása kétséges; az állam munkahely-teremtési és foglalkoztatás-ösztönző rendszereinek hatása gyakorlatilag nulla. S alkotmányossági szempontból is jogosnak tűnik: jár valamiféle osztalék a „Magyarország Zrt.” részvényeseinek. Állampolgári jogon, a tulajdonos jogán.

Már ha van ilyen osztalék.

Kuvait 100 milliárd hordónyi olajtartaléka még vagy száz évig (de a földönjáróbb becslések szerint is 30-40 évig) fedezi az állampolgári juttatást. Legföljebb arra kell figyelnie a kuvaiti államnak (figyel), hogy a jövedelem egy része produktív eszközökben és tudásban halmozódjék fel: tegye lehetővé, idővel, hogy az ország ne természeti erőforrásai kizsákmányolásából, hanem létrehozott új értékből éljen.

*A Magyarország Zrt. ez idő szerint nem nyereséges.* Tartósan kizsákmányolható természeti erőforrásai nincsenek. Egy vesztett háború, negyvenévnnyi, többletérték termelésére képtelen parancsuralom és egy be sem fejezett átalakulási válság után a belső felhalmozás minimális. A nemzetközi adósság, ha nem is drámai mértékben (csak remélhető, hogy ez nem átmeneti javulás), változatlanul nő. A gazdaság és a jólét növekedésének forrásai csak további külsőforrás-bevonással, befektetésekkel és hitelekkel teremthetők meg. Szóval: van-e, létezik-e, ami netán jár?

Csillag István és Mihályi Péter listázta a legfontosabbakat (*Tizenkét érv a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben*, ÉS, 2014/3., jan.17.), érveiket nem ismételném. Egyetlen, kiegészítő megjegyzés, a LÉT-program fenntarthatóságáról:

Mondjuk, némi aggodalommal – keresve, de nem találva a terjedelmes háttéranyagban a hatalmas, a központi költségvetés 40 százalékát kitevő, 6000 milliárd forintos program holt terhét, azaz a rendszer működtetésének költségeit és veszteségeit – elhiszem a LÉT alkotóinak, hogy az állampolgári alapfizetés költségvetésre gyakorolt hatását, a bevezetés évében, nagyjából kiegyenlíti a megtakarítások. (Számos más szociális juttatás megszűnése, a munkaadók/munkavállalók terhére végrehajtott „pénz az ablakban” átcsoportosítás, hasonló). Túlteszem magam azon is, hogy az akár 4-500 milliárd forintnyi többletteleher ismét csödközelési helyzetbe hozhatja a részben mesterséges, átmeneti eszközökkel egyensúlyba hozott költségvetést.

De mi lesz 3-4 év múlva? Mi lesz, ha a tartósan munkanélküliek száma tovább nő, vagy – éppen mert az állampolgári alapfizetés erre ösztönzi – az aktív felnőttek újabb tömegei áramlanak át a szürkegazdaságba? Néhány százalékos elmozdulás ezen a területen ezermilliárdos fedezet- és költségvetési hiányt teremthet. Ez elviselhetetlen kockázat.

S bár csatlakoznom kell Csillag és Mihályi óvatos dicséretéhez („*kulturált, emberarcú és emberi nyelven írt (...) minőségileg százszor különb, mint amit az állami apparátusok (...) az elmúlt három évben nyilvánosságra hoztak*”): nehéz értékelni egy ilyen súlyú programot a gazdasági növekedés és a foglalkoztatottság alakulásának akár szélsőséges variánsait tételező, közép- és hosszú távú pénzügyi modell nélkül. Az pedig hiányzik.

A „LÉT” civilszervezet, s egy civilszervezetnek, ugye, joga van *együgyűnek* lenni. Azzal foglalkozni, ami neki fontos, másokra hagyva a konfliktusos szempontokat. Az elesettek helyzete, helyzetük javítása, a szolidaritás erősítése fontos, kétségtelen. Ám a LÉT javaslata forrósodó s nem is akármilyen téttel bíró választási kampány közepébe érkezett. Így, időzítésénél fogva, nem civil, hanem politikai akció.

Alaposan bevágták a kisbaltát a LÉT koncepcióját kidolgozó „civiliek” a kocsmaasztal közepébe (és a választási kampány sűrűjébe). Aki nem ért egyet az *állampolgári alapfizetés* gondolatával, az a nép ellensége, a szegények gondja iránt érzéketlen, önző, elitista bunkó. Aki viszont *felvállalja* vagy akár lebegteti, az a politikatörténet legdrágább választási ígéretésébe bonyolódik. *Szavazz ránk, s kapsz havi 50 000 forintot, csecsemőtől aggastyánig.* (Pardon, a csecsemők csak 25 ezret, mielőtt azzal vádoltatnék, hogy nem olvastam el a LÉT 98 oldalát.)

A kisbalta-hajigálásban persze nincs semmi szokatlan a nemzetiszínű vagy rózsaszín szalaggal átkötött, délibábos koncepciók posztmodern kommunikációjának világában. S nem is okoz nagy bajt, ha az akció célja valamely, viszonylag tisztességes ellenzéki pozíció megszerzése. Amelyben ugye az ígérető ártatlanul tárhatja szét a karját: *látjátok, csak én képvisellek benneteket igazán, de nem kaptam felhatalmazást...* De mi van, ha az ígéret hat, sokakra, és meg is kell(ene) csinálni?

Akkora balhé, amelyhez képest Öszöd és következményei legföljebb ártatlan civakodás a szakszervezeti nyugdíjasok teadélutánján.

1 Kornai János: A hiány, 1980

2 <http://www.255075.hu/upload/tanulmany.pdf>